12/05/2019

Ο Μέγας Βασίλειος για τις σχέσεις του ανθρώπου με το περιβάλλον

/ Ορθόδοξες Προβολές

Με αφορμή τα μεγάλα οικολογικά προβλήματα της σύγχρονης εποχής και όντας, κατά γενική ομολογία στο κατώφλι μιας οικολογικής κρίσης, γίνεται σήμερα πολύς λόγος για τις σχέσεις του ανθρώπου με το περιβάλλον. Μας χωρίζουν κάτι λιγότερο από δεκαεπτά αιώνες από την εποχή του Μεγάλου Βασιλείου και λίγα πράγματα στο πλανήτη μας θυμίζουν πλέον το φυσικό περιβάλλον εκείνης της εποχής. Γεννιέται έτσι εύλογα το ερώτημα: τι μπορεί να μας πει κάποιος που έζησε τον 4ο αιώνα για τις σχέσεις του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον στο εικοστό πρώτο, ακόμη και αν πρόκειται για τον πανεπιστήμονα Πατέρα της Εκκλησίας τον Μέγα Βασίλειο;

Η θεώρηση του Μεγάλου Βασιλείου για την κτίση και την σχέση της με τον Θεό και τον άνθρωπο αποτυπώνεται κυρίως στις Ομιλίες του εις την εξαήμερο, οι οποίες αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα κοσμολογικά κείμενα της πατερικής γραμματείας. Θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε κάποια στοιχεία από το εν λόγω έργο του μεγάλου Ιεράρχη, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως αφετηρία προβληματισμού αναφορικά με τις σχέσεις του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον.

Ο σκοπός του Μεγάλου Βασιλείου εις την Εξαήμερο εν είναι να συγγράψει φυσική ιστορία ή κοσμολογία, αλλά να οικοδομήσει πνευματικά τον λαό του Θεού, την Εκκλησία. Ο σχολιασμός ωστόσο και η ερμηνεία των Γραφών από τον Μέγα Βασίλειο αλλά και από όλους τους Πατέρες της Εκκλησίας, δεν είναι υποκειμενικές σκέψεις και αυθαίρετα κατασκευάσματα αλλά καρπός επίπονης έρευνας και βαθιάς μελέτης, η οποία βέβαια πάντοτε σφραγίζεται από τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος. Έτσι ο Μέγας Βασίλειος επιστρατεύει την τελευταία λέξη της επιστήμης της εποχής του για να εξηγήσει τα θαυμάσια της δημιουργίας.

Χρησιμοποιεί για τον σκοπό αυτό με μεγάλη άνεση το φιλοσοφικό στοχασμό και επιστημονικά στοιχεία. Ορισμένες από τις επιστημονικές του αντιλήψεις πιθανόν να θεωρηθούν ξεπερασμένες ή ακόμα και εσφαλμένες σύμφωνα με τα σημερινά επιστημονικά δεδομένα. Όμως το σημαντικότερο δεν είναι τόσο η εγκυρότητα των απόψεων καθεαυτή, όσο η βούληση για έρευνα που επιδεικνύει με την χρήση των πιο σύγχρονων επιστημονικών ανακαλύψεων του καιρού του. Ανατρέχει σε γνώσεις φυσικής, αστρονομίας, ζωολογίας και βοτανολογίας με εκπληκτική άνεση.

Υποστηρίζει ότι τα φυσικά φαινόμενα επιδέχονται μόνον επιστημονικών εξηγήσεων και Θείας Πρόνοιας(ρολόι που το κούρντισε και το άφησε να δουλεύει), παραμερίζοντας έτσι κάθε ειδωλολατρική μυθική αντίληψη, η οποία θέλει το σύμπαν υποδουλωμένο σε σκοτεινές δυνάμεις.

Κατά τον Μ. Βασίλειο υπάρχουν μόνον δύο κατηγορίες όντων, το Άκτιστο και το Κτιστό. Άκτιστος είναι μόνον ο Θεός και κτιστά είναι όλα είναι όλα τα άλλα όντα, τα οποία έρχονται στο είναι μέσω του δημιουργικού του προστάγματος. Αυτή τη διάκριση μεταξύ ακτίστου και κτιστού τον οδηγεί να υιοθετήσει μία διπλή μεθοδολογία στον τρόπο θεώρησης της δημιουργίας. Η μία μέθοδος εξετάζει το ποιος δημιούργησε τον κόσμο και η άλλη το πως δημιουργήθηκε ο κόσμος. Με το πρώτο ερώτημα ασχολείται η επιστήμη της Θεολογίας, ενώ με το δεύτερο οι φυσικές επιστήμες και η Θεολογία. Η διάκριση αυτή ωστόσο, δεν σημαίνει ότι εκείνος που προσεγγίζει το μυστήριο του δημιουργού πρέπει να αγνοεί ή να υποτιμά το θαύμα της δημιουργίας. Αντίθετα ο Θεολόγος στέκεται με σεβασμό και ειλικρινές ενδιαφέρον μπροστά στη φύση. Ο Μέγας Βασίλειος με το δικό του παράδειγμα δείχνει το τρόπο με τον οποίο μελετώντας ο άνθρωπος τα μυστικά της φύσεως, της οποίας αποτελεί και ο ίδιος κομμάτι, αποκτά γνώση του εαυτού του και γνώση του Θεού. Για τον Μ. Βασίλειο δημιουργός του σύμπαντος κόσμου είναι ο άναρχος τριαδικός Θεός, ο οποίος δημιουργεί από αγάπη και την ελεύθερη βούληση του τον κόσμο “εκ του μη όντος”. Ο Θεός με το πρόσταγμα του δημιουργεί το σύμπαν εναποθέτοντας σε αυτό τη δύναμη για την περαιτέρω εξέλιξη του μέσω των φυσικών νόμων. Αν και η πρόνοια και η φροντίδα του Θεού

για τον κόσμο είναι πάντοτε παρούσα, το σύμπαν και η ζωή μετά την αρχική στιγμή της δημιουργίας έχουν δική τους τάξη και τελειότητα.

Με το Θεϊκό κέλευσμα το σύμπαν γεννάται και εξελίσσεται από τα ανόργανα προς τα οργανικά συστατικά και από τις ατελέστερες προς τις συνθετότερες και τελειότερες μορφές ζωής. Η εικόνα που έχει ο επίσκοπος Καισαρείας για το σύμπαν και την φυσική είναι κατ' εξοχήν δυναμική. Τα πάντα διέπονται από φυσικούς νόμους και με βάση αυτούς εξελίσσονται και πορεύονται προς το μέλλον. Κάνει λόγο για "σπερματικές καταβολές" των ειδών και για τη "εναποτεθείσα εν αυτοίς" δύναμη, ώστε να μπορέσουν να εξελιχθούν και να αναπτυχθούν σε πλήρεις οργανισμούς. Και αυτά ειπώθηκαν σε μία εποχή που δεν υπάρχει καμία γνώση για την φυσική καταγωγή των ειδών ή για τους φυσικούς μηχανισμούς της κληρονομικότητας. Ίσως θα ήταν λάθος και παραπλανητικό να προσπαθήσουμε να συγκρίνουμε το έργο του Μεγάλου Βασιλείου με τα αποτελέσματα της νεώτερης έρευνας. Θα βρούμε σίγουρα διαφορές, επιστημονικές ελλείψεις και λάθη. Αυτό είναι φυσικό να συμβαίνει, όταν κάθε παλαιότερη γνώση συγκρίνεται με την νεώτερη. Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε, είναι ότι σε μία εποχή, στην οποία κυριαρχούσαν οι απόψεις για σκοτεινές "μεταφυσικές" δυνάμεις οι οποίες εξουσιάζουν και κινούν τη φύση, εκείνος δέχεται ότι το σύμπαν κινείται και εξελίσσεται.

Δεν υπάρχει καμία "σκοτεινή" περιοχή, τίποτε το κακό μέσα στην κτίση. Τα πάντε προήλθαν από την αγαθή δημιουργική βούληση του Θεού, ο οποίος είναι καλός στη φύση του και ότι δημιουργεί είναι μόνο καλό. Το κακό δεν είναι "ουσία ζώσα και έμψυχος", δεν βρίσκεται δηλαδή στη φύση των πραγμάτων, αλλά είναι "διάθεσις εν ψυχή εναντίων έχουσα προς αρετήν", εμφανίζεται μόνο στην βούληση των λογικών κτιστών όντων ως αντίθεση στο αγαθό. Δεν υπάρχει από μόνο του, αλλά γεννιέται, ζει και τρέφεται ως μία άρνηση στο καλό, ως ένα παράσιτο.

Ο Μ.Βασίλειος αξιολογεί κάθε πλάσμα με βάση δύο αρχές: 1.ότι ο Θεός έπαλσε τα πάντα "καλά λίαν", ως πολύ καλά – τέλεια για τα ανθρώπινα μέτρα, και 2. ότι "…ουδέν περιττόν ουδέ ελλείπον εν τοις κτισθείσι δυνατόν ευρεθήναι", δεν μπορεί να βρει κανείς τίποτε περιττό ή άχρηστο στη φύση. Αυτές οι αρχές αποτελούν την πεμπτουσία της στάσης του Μεγάλου Βασιλείου, αλλά και γενικότερα των πατέρων της Εκκλησίας απέναντι στη φύση. Αν θα θέλαμε να εκφραστούμε κάπως καταχρηστικά και με σύγχρονους όρους, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκφράζουν τον πυρήνα της χριστιανικής οικολογικής συνειδήσεως. Πρόκειται για μία αλήθεια, της οποίας το βάθος και η σημασία είναι ανάλογη της απλότητας και της σαφήνειας με την οποία διατυπώνεται. Δυστυχώς όμως αυτή η χριστιανική αλήθεια, η οποία λέχθηκε σε μία εποχή πολύ μακρινή χρονικά από εκείνη, την

οποία αρχίζουν και εμφανίζονται τα οικολογικά προβλήματα, λησμονήθηκε και τέθηκε στο περιθώριο από σύγχρονες χριστιανικές κοινωνίες, μέσα στις οποίες γεννήθηκαν για πρώτη φορά τα προβλήματα αυτά.

Η σκέψη του ιερού Πατέρα προχωρεί ακόμη βαθύτερα στην ουσία της σχετικής οικολογικής προβληματικής. Λέει: “Μη νομίσεις άνθρωπε ότι, επειδή στη φύση υπάρχουν ζώα ή φυτά, τα οποία μπορεί να βλάπτουν εσένα, αυτά είναι άχρηστα ή δημιουργήθηκαν από λάθος του δημιουργού. Αυτά τα οποία μπορεί να φαίνονται βλαπτικά σ’ εσένα είναι ωφέλιμα για άλλες ζωντανές υπάρξεις. “...ου πάντα της γαστρός ένεκεν της ημετέρας δε δημιουργήται”. Ο Θεός δεν έλαβε υπόψη του μόνον την ευδαιμονία του ανθρώπου, αλλά προνόησε με φροντίδα και αγάπη για όλα τα δημιουργήματά του. Με αυτήν την άποψη αντικρούεται η παρερμηνεία της Βιβλικής και Πατερικής άποψης ότι ο άνθρωπος είναι κορωνίδα της κτίσεως. Εσφαλμένα ερμηνευμένη αυτή η άποψη οδήγησε στη θεμελίωση ενός εγωιστικού ανθρωποκεντρισμού, ο οποίος αποτέλεσε την ιδεολογική βάση του οικολογικού προβλήματος. Με αυτό το δεδομένο μπορεί κάποιος να πει ότι δίκαια κατηγορήθηκε ο χριστιανισμός ως η μήτρα που κυοφόρησε την οικολογική κρίση. Πρόκειται ωστόσο, για μία παρερμηνεία του χριστιανισμού η οποία βλέπει τον άνθρωπο ως άτομο εγωκεντρικό αποξενώνοντάς τον από τον Θεό, την κτίση και τον συνάνθρωπο. Η λανθασμένη αυτή αντίληψη και στάση γεννήθηκε στη χριστιανική δύση και πέρασε ως πρακτική και στην Ορθόδοξη Ανατολή.

Η αυθεντική χριστιανική αντίληψη, όπως εκφράζεται μέσα από την Αγία Γραφή και τα έργα των πατέρων, κείται στον αντίποδα του εγωιστικού ανθρωποκεντρισμού. Όχι μόνον αυτό, αλλά μέσα στην Εξαήμερο βλέπουμε σε ορισμένα σημεία να υποβόσκει ένας θεολογικός φυσιοκεντρισμός, ο οποίος συμφωνεί με τις αρχές της σύγχρονης οικολογίας. Λέει ο Μ. Βασίλειος: “Σπόροι που για εσένα άνθρωπε είναι δηλητήριο, αποτελούν θρεπτική τροφή για τα πουλιά και ουσίες που σε βλάπτουν είναι θεραπευτικές και ευεργετικές για τα ψάρια”. Η άποψη αυτή έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την πρακτική του ανθρώπου των σύγχρονων κοινωνιών να εξουδετερώνει οτιδήποτε τον ενοχλεί ή το θεωρεί βλαπτικό μέσα στην φύση, χωρίς να σκεφτεί το ελάχιστο για τις συνέπειες της πράξης αυτής στους υπόλοιπους ζωντανούς οργανισμούς.

Ακόμη κα η ανθρώπινη πτώση και η αμαρτία, οι οποίες διατάραξαν τις σχέσεις του ανθρώπου με τον Θεό και την κτίση, δεν στάθηκαν ικανές να αλλοιώσουν την ικανότητά της η οποία προηγείται χρονικά κατά πολύ από την εμφάνιση του κακού στον κόσμο. Τέτοια τελειότητα παρατηρεί στην κτίση ο μέγας ιεράρχης που μέσω επιστημονικών παρατηρήσεων συμπεραίνει ότι κάθε πλάσμα ανεξάρτητα με το αν έχει την δυνατότητα να σκέπτεται ή όχι, κρύβει βαθειά μέσα του τη μυστική σοφία

του δημιουργού. Αυτή τη σοφία ο ίδιος τη διακρίνει στη συμπεριφορά και την ζωή των φυτών και των ζώων σε τέτοιο σημείο, ώστε να εξάγει διδακτικά συμπεράσματα σχετικά με την πνευματική, κοινωνική και ηθική ζωή του ανθρώπου. Αν θέλουμε να εμβαθύνουμε λίγο περισσότερο τη σκέψη του, μπορούμε ίσως να πούμε ότι ο Μ. Βασίλειος παροτρύνοντας τον άνθρωπο να διδαχθεί και να παραδειγματισθεί από τα φυτά και τα ζώα, δείχνει ότι αντιλαμβάνεται όχι αποκλειστικά ως άρχοντα, αλλά και ως οργανικό μέλος της φύσης. Μέσα στη ζωή του πελαργού βλέπει την φροντίδα των παιδιών προς τους γέροντες γονείς, την συμπεριφορά της τρυγόνας προβάλει ως παράδειγμα συζυγικής αφοσίωσης για άνδρες και γυναίκες. Παρατηρώντας την πρόσκαιρη ομορφιά των λουλουδιών, την αντιπαραβάλει με τον βραχύ χρόνο της ανθρώπινης ζωής και παίρνει αφορμή για να καταδικάσει την αυθαιρεσία των πολιτικών αρχόντων προς το λαό. Στον κόσμο της θάλασσας όπου το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό, ψέγει τη λαίμαργη επιθυμία για πλουτισμό. Δεν κάνει απλή ηθικολογία, αλλά εμβαθύνει στις κοινωνικές και πνευματικές επιπτώσεις των ανθρώπινων πράξεων και επιλογών.

Και δεν στέκεται μόνο σε αυτά ο μεγάλος διδάσκαλος, αλλά προχωρεί προς το “τέλος”, προς τα αιώνια. Ο Θεός, λέει, δεν προνοεί μόνο για το πως θα επιβιώσουν τα πλάσματα Του, αλλά έχει χαρίσει ακόμη και στα μη λογικά κτίσματα κάποια αίσθηση του μέλλοντος, ώστε παρατηρώντας την εμείς οι άνθρωποι να ενθυμούμαστε ότι δεν τελειώνουν όλα σε αυτή τη ζωή. Ο Μέγας Βασίλειος θεωρεί τη φύση και το σύμπαν ολόκληρο εσχατολογικά. Η υλική δημιουργία υπόκειται στο χρόνο. Ότι έχει χρονική αρχή, έχει και ένα τέλος. Το τέλος αυτό όμως για τους Πατέρες δεν σηματοδοτεί το τέλος της κτίσεως, αλλά το τέλος της φθοράς της. Στο σημείο αυτό έγκειται η σημαντικότερη ίσως διαφορά μεταξύ των φυσικών επιστημόνων και της Πατερικής σκέψης. Οι Πατέρες θεωρούν ότι η κτίση μαζί με τον άνθρωπο πορεύονται προς τα “έσχατα”, προς την μεταβολή σε ένα “έτερον είδος ζωής”. Τη ζωή αυτή εγκαινιάζει ο Χριστός με την εκ νεκρών Ανάσταση, στην οποία η φθαρτή φύση ενδύεται την αφθαρσία ξεφεύγοντας έτσι από τις κατηγορίες του χρόνου, από τη φθορά και τον θάνατο. Η αλήθεια αυτή διαποτίζει κάθε πτυχή της σκέψης όλων των Μεγάλων Πατέρων και ολόκληρης της Εκκλησίας. Η αλήθεια και η προοπτική της Αναστάσεως του ανθρώπου και ολόκληρης της κτίσης είναι ίσως το μεγαλύτερο και ισχυρότερο οικολογικό μήνυμα που μπορεί να προσφέρει στον κόσμο η Εκκλησία. Αν ο σύγχρονος άνθρωπος μπορέσει να κατανοήσει και να βιώσει ότι η φύση δεν είναι απλά ο χώρος της ατομικής του επιβίωσης, αλλά ο συνοδοιπόρος του προς την αιωνιότητα, τότε ίσως μάθει όχι απλά να ζει από αυτήν, αλλά να ζει μαζί με αυτήν.

Πηγή: enromiosini.gr